

Berättelser från åttonde distriktet

Giorgio och Nicola Pressburger

I oktober förra året strök jag tillsammans med min numera nästan triestinska dotter omkring bland de små bokborden på Piazza Garibaldi i Trieste. Nästan genast fick jag syn på en ganska tunn bok med ett omslag i blyblått och grått föreställande en avflagnad husfasad under ett smått äventyrligt toppigt tak. *Storie dell'Ottavo Distretto* heter boken och den är skriven av tvillingbröderna Giorgio och Nicola Pressburger, slovakiska judar födda 1937 i Budapest, döda med årtionden mellan sig, ett tidsavstånd som gjorde saknaden hos den överlevande brodern Giorgio lång.

1956 flydde de från det kommunistiska Ungern och slog sig ner i Italien och bodde undan för undan i olika städer där. Nicola dog i Milano men är begravnen på den judiska begravningsplatsen i Trieste och Giorgio levde i staden under många år och kom att bli en känd triestinsk kulturpersonlighet och har som brodern sin grav där. Trieste blev för honom förbindelsen bakåt med det Centraleuropa han förlorat; dessutom är Trieste en stad med ett inneboende judiskt element, vi behöver bara tänka på Italo Svevo eller kanske ännu intensivare på poeten Umberto Saba och det gamla judiska kvarteret i närheten av Piazza Cavana, en gång ett kvarter för sjömän, judar och prostituerade. I prosaverket *Ricordi, racconti* (Minnen, berättelser) finns också en samling noveller under titeln *Gli ebrei* (Judarna), där inte minst novellen "Il Ghetto di Trieste" har ett anslag som liknar det i historierna i den här boken. Men det finns också trådar som löper mellan bröderna Pressburgers berättelser och Isaak Babels *Berättelser från Odessa*. Babel sa en gång att han praktiserade en ny stil, att han var en "mästare i tystnadens genre" och helt säkert gömmer bröderna

Pressburgers texter även de på mycket som ligger bortom det utsagda, men kanske liknar de honom mer i själva berättandet, i skildringarna av miljöer och märkliga personligheter, och kontrasterna mellan det färgstarka och det dova. Om Babels historier tänkte jag en gång så här: "Av och till är det frodigt och livligt och gestalterna far omkring som ollonborrar i en Chagallsk himmel, men så kastar Babel plötsligt en svart säck över det hela och läsaren vinglar liksom till." Något sådant kan också gälla för historierna om det åttonde distriktet i Budapest som vi har framför oss här.

*

Låt oss nu ta en titt på platsen där allting utspelar sig, detta det åttonde distriktet i Budapest är ju på sätt och vis bokens huvudperson. Stadsdelen befinner sig på Pest-sidan, den närmaste bron över Donau är Petőfi hid och den del av ringvägen som bär namnet József körút utgör stadsdelens västflank. Som nöjesflanör undvek man fram till ganska nyligen denna del av Budapest, men min ungerska väninna säger att distriktet idag till stor del är "sanerat", fast "lite skumt är det allt ännu i vissa gränder", tillägger hon och kastar en menande blick på mig. I bokens inledning kan man läsa att "en turist som har som mål att bese Budapests sevärdheter bara kan hamna i de här kvarteren av misstag". Ändå projekterades stadsdelen under 1800-talets senare del som ett välordnat och behagligt område för borgerskapet, men utvecklingen blev en annan än den tänkta och mycket snart var det åttonde distriktet befolkat av judiska småkrämare och lumphandlare och av fattiga zigeniska mångsysslare och där fanns varken några aktningvärda monument eller leende

På omslaget till en av utgåvorna av Storie dell'Ottavo Distretto används Egon Schieles visserligen förmodligen Wienska förortsskildring Vorstadthaus mit Wäsche (olja på duk, 1917).

bostadskvarter. Här samexisterade en myllrande livaktig handel med "ett liv i lidande, smärta och misär". Och antisemitismen finns här ständigt, under vissa tider lömskt smygande, under nazismen öppen och brutal, men också under stalinismen.

Bokens tio berättelser rör sig genom gränderna, längs gatorna och över torgen, inte minst Teleki, där handeln sjuder och frambringar de dunklaste blommor, in i synagogan, in i lägenheterna av vilka en del är trånga och mörka. Människorna som befolkar boken kliver ibland från en historia till en annan, hur ofta möter vi till exempel inte den överdådigt tjocka och gränslöst företagsamma Selma Grün? Och ja, det är hon som en gång säger: "Den bästa medicinen är döden." Vi får tro att de här gestalterna är avbildningar av släktingar, vänner, bekanta och till hälften obekanta människor från bröderna Pressburgers barndom och tidiga ungdom.

Bröderna Pressburger är födda 1937 så deras barndom är märkt av en tilltagande antisemitism, av nazismens allt hårdare grepp; vänner och släktingar försvinner. Ofta beskrivs detta bara indirekt till exempel genom en viss sorts förskjutningar i de närmast rituella be-

söken hos släktingarna om söndagsförmiddagarna. Barnen i familjen brukade gå med hälsningar från familj till familj, gata upp och gata ner, genom släkten. När tvillingarna var mycket små, kanske fyra eller fem år gamla, var det nära mellan släktingarna och de flesta bodde mycket trångt i små skamfilade mörka lägenheter. Efter kriget, efter holocaust, hade avstånden blivit större för att det var så få kvar i livet. Samtidigt hade en del av de kvarvarandes lägenheter blivit större: "Också vår bostad var större och ljusare än den vi hade tidigare."

Berättelsen "Templet" är ett mästerverk, nej, inte det enda i den här tunna boken, men det är ovanligt mäktigt genom hur djärvt, hur tragiskt djärvt, det rör sig mellan de sorglösaste ljusa lekfullheter och den mörkaste hopplöshet, den första barndomens glada upptåg ned-sänkta i bottenlös evig sorg. I början ser vi en liten pojke gå in i synagogan. Vi får vara med om hur han både fascinerats och skräms, på ett lustfyllt sätt skräms, av ritualerna där inne. Han är fem år. Han tänker då eller kanske formulerar minnet långt senare det så här: "Ja, detta marknadsjudarnas tempel hade något av det himmelska Temp-

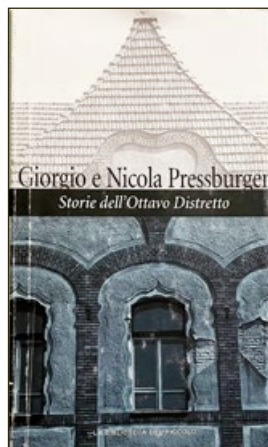

Foto: Božil Zalesky

let, av Salomos tempel, det judiska folkets eviga skatt.” Han tittar på männen som rytmiskt gungar i bön ”sökande en extas som aldrig kommer”. Men för honom och de andra barnen var det bästa med templet att de fritt kunde leka där mellan och under bänkarna, att de vuxnas tillsägelser alltid tedde sig så milda som om allt var tillåtet, vilket å andra sidan inte betydde att man gjorde detta allt. I templet fanns hos barnen eller hos den här pojken den högtidliga glädje som tillhör den som utforskar mysterier. Men 1944 upphör allt detta. En dag förs kvarterets barn till synagogan som till ett slags exil. Föräldrarna får inte följa med och barnen tvingas in i ett liv i något helt okänt. Ett par vuxna håller uppsikt över dem, bland andra rabbinen, barnen sover på madrasser på golvet och äter soppa av bönor eller kål, ibland finns det larver i soppan. Var och en känner sig ensam och övergiven, ingen orkar stödja någon annan. Månaderna går och barnen fortsätter att vara instängda och blir alltmer vanvårdade, de magrar, utträttar sina behov på golvet, de är fulla med löss och sover där de råkar ramla ihop. De vuxnas ord har ingen makt över dem, apatin breder ut sig. Till slut finns det inte ens vatten och efter tre dagar utan vatten släpps de plötsligt ut i vinterkylan, det är februari 1945. Ute faller bomberna och en faller alldeles intill synagogan och många av barnen dödas. Decennier senare återkommer berättelsens huvudperson till synagogan. Han stiger in och strupen snörs samman: ”Den outgrundliga arkitekturen från förr är borta, som om alla de många judarnas försvinnande också utplånat teglet och stenarna. Platsen för de heliga sammankomsterna hade stelnat, bleknat, förkommit.”

Inne bland bokens sidor finns den vackra och liksom sorgglöst sorgsna berättelsen om Ilona Weiss, som en gång var kvarterets skönhet men som i kapitlets nutid är en gammal dam med ett hår som blivit mycket skört av alla färgningar och benen har förlorat sin härligt fylliga ”kurvatur”, men hon sjunger ännu i barena, rösten har blivit hes av alla livets cigaretter, inte sällan sjunger hon sången: ”Jag har inga vackra minnen med dig...” Hon sjunger den också med och för en av bröderna Pressburger, vi vet aldrig vilken broder som för tillfället har ordet och det är något särskilt med detta. Ilona var älskad eller beundrad av många, men förälskade sig nog aldrig i någon. Mannen hon gifte sig med hade ing-

enting som kvinnor enligt våra föreställningar brukar dras till, han var inte vacker, saknade charm, han var sjuklig, men han tog sig fram ganska bra som skraddare på landet. Hustru och barn hade han förlorat till koncentrationslägren. Hans stora fråga förblev: varför de, men inte han? När han efter tjugo år med Ilona dog av sin ständiga hosta förskaffade hon honom en riktigt fin grav nära ingången till den judiska begravningsplatsen och Ilona fortsätter att vilja vara vacker och hon färgar varje vecka håret i en blekröd ton.

I det åttonde distriktet under tiden som boken skildrar är tuberkulosen en sjukdom som särskilt ofta drabbar unga människor. Rädslan är stor och metoderna att på de tidigare stadierna dölja sjukdomen är många. Franja, kallad Råven, anar den som ung hos fästmannen, ”en lukt av kamfer och sjukhus” håller henne tillbaka, fast bara lite, men så hostar han en dag upp en flod av blod över ett festligt dukat bord och deras historia är slut. Han dör och Franjas liv fortsätter genom bottenlöst elände och tillfälliga mirakler och på ett ställe säger författaren: ”Detta – och mycket annat och långt hemskare, när det gällde Franja – stod skrivet i ödets bok.” Och Franja var förresten en släkting till författaren och när han många år senare besöker hennes grav störtar en räv upp ur den för ”den arma judiska begravningsplatsen har lämnats i fullständig vanvård. I gravarna har vilda djur sina bon.”

Under läsningen av de här berättelserna kan det hända att man som läsare stöter på en person som man i den ena historien bara ser utifrån, men som i en annan blir till den inifrån sig själv talande huvudpersonen. Robert Leuchtner är en så kallad ”drabbad” och bara en enda gång i livet lyckas han tala så att andra förstår vad han säger. Detta varar i en halvtimme. Han vill en gång sjunga ”A jiddische Mame” för sin mor, men det blir för svårt. ”Alla förebrår mig alltid för att det inte går att förstå vad jag säger och att det när jag talar bara hörs ett fult mumlande.” Och han tänker med rädsla på den mörka cirkel han allt oftare ser på väggarna eller ovanför tabernaklet.

Här och där faller ett strålande ljus in i människornas krets i det åttonde distriktet och allt är för en stund eller längre oerhört lätt och lyckosamt, nästan himmelskt, men så tilltar med ens tillvarons

---

andra röst i styrka. ”Det goda och det onda går alltid sida vid sida, de är tvillingbröder som oskiljaktiga vandrar tillsammans till Messias stora dag och även då förblir de kanske förenade.” Och Aron Schreiber, syssling till bröderna Pressburger, återvänder efter svår tortyr och år av flykt från plats till plats till det åttonde distriktet och han säger en gång till en av bröderna: ”Livet är som Rákóczi, gatan här, i början har vi teatern, i mitten sjukhuset, på slutet begravningsplatsen.”

Den sista berättelsen, ”Natan”, är en svindlande uppenbarelse, bortom det fattbara. Natan är en mager, blek och sjuklig man som lever mycket ensam under enkla förhållanden. Han sysslar med omutlig flit med bokföring för ett ganska stort företag. Hans liv är tomt och enahanda. Men så börjar saker hända och efter en rad metamorfoser får han genom en rabbin i Venedig en vink om att han borde lära sig hebreiska och läsa de heliga skrifterna. Och med denna läsning strömmar det nya in, portarna öppnar sig. Natan stiger och stiger genom texterna och befinner sig plötsligt utanför tiden bland änglar och heliga rabbiner och han ställer frågor han inte får ställa,

men han ställer dem ändå, han ställer frågor om sitt folks måttlösa lidande. Ett skälvande crescendo tar fart och han möter judarna från det åttonde distriktet som förintats i gaskamrarna, han möter dem klädda i vita högtidskläder. Darrande hälsar Natan dem var och en för sig. Han möter förfäderna, hans ser släktled passera framför sig. Tid går in i evighet.

Och kapitlets berättare får sedan som avslutning höra Natans ord om att de som mördats i lägren och gaskamrarna kommer att få ett nytt liv i frid och visdom också i det åttonde distriktet, där magnifika hus kommer att vara omgivna av underbara trädgårdar och människorna kommer att leva i lycka, välstånd och sämja. Och berättaren säger: ”Detta sa Natan till mig. Och jag kan inte tvivla på hans ord.”

BODIL ZALESKY

Förutom det italienska originalet från 1986 finns boken i tysk översättning, *Die Gesetzestafeln der Selma Grün. Geschichten aus dem achten Bezirk*, och i fransk, *Histoires du huitième district*, bägge från 1989.